

Prof. dr sci. MILUTIN ŽIVKOVIĆ,
Igalò

PRIRODNI LJEKOVITI FAKTORI BOKE KOTORSKE I NJIHOVA PRIMENA U PREVENCIJI, LIJEČENJU I REHABILITACIJI

Boka Kotorska, zahvaljujući čitavom nizu povoljnih prirodnih činioca, geografskih, geoloških, klimatskih i drugih, predstavlja izuzetno dragocjen ljekoviti rezervat.

Među prirodnim bogatstvima Boke Kotorske posebno se ističu prirodni ljekoviti faktori, odnosno oni činioci koji se zbog povoljnog dejstva na ljudski organizam mogu koristiti u prevenciji, liječenju i rehabilitaciji različitih oboljenja. Za ljekovita dejstva pojedinih prirodnih faktora Boke Kotorske znalo se odavno. Najčešće se koristila povoljna klima nekih mjesta u Boki. Tu su upućivani bolesnici na klimatski boravak u očekivanju da im on donese poboljšanje ili samo olakša tegobe. Između mnogih drugih, u Boku su dolazili Petar Petrović Njegoš, a poslije njega Marko Miljanov, da u blagoj klimi Boke Kotorske traže lijeka svojoj bolesti. Manje ima podataka o korišćenju terapijskih efekata samoga mora ili drugih terapijskih prirodnih faktora koji se nalaze na ovom području. Govoreći o korišćenju prirodnih faktora Boke Kotorske, posebno ćemo se osvrnuti na uslove koji su potrebni da bi se ove mogućnosti u potpunosti iskoristile i o značaju koji to može da ima na širem društveno-ekonomskom planu.

Prirodni ljekoviti faktori su više ili manje složeni fizički faktori. Oni svojim lokalnim ili opštim dejstvom na organizam dovode do promjena različitih funkcija ili odbrambenih snaga u cjelini i na različite načine, putem različitih mehanizama povoljno utiču, bilo na opšte jačanje organizma, bilo na tok pojedinih oboljenja.

Iako je postignut veliki napredak u poznavanju dejstva prirodnih faktora, još uvijek nisu u detalje poznati svi mehanizmi djelovanja; naročito zbog kompleksnosti prirodnih faktora teško je uvijek precizno ocijeniti njihov efekat na organizam, a posebno

dejstvo pojedinih faktora u sklopu cjeline. Poznato je da na ovom području postoji veći broj prirodnih faktora koji se mogu koristiti u liječenju.

Među prirodnim ljekovitim faktorima Boke Kotorske, na prvom mjestu, treba istaći klimatski faktor, povoljnu blagu klimu ovog područja, mada postoje brojne mikroklimatske razlike prema različitim lokalitetima. Bitne osobine klime, koje se mogu terapijski koristiti, su male temperaturne oscilacije, velika osunčanost, odsustvo hladnih vjetrova, čist vazduh, a, u sklopu svega, i bogata flora koja nesumnjivo utiče na karakteristiku klime i vazduha. Klimatski faktor je odavno korišćen, faktor koji se i danas najviše koristi, ali sa najmanje kontrole i najmanje organizovanosti. Iz opšteg sklopa klime treba zbog značaja istaći posebno talasoterapiju, korišćenje mora, sunca i aerosola. U talasoterapiji koristi se termički i mehanički faktor kupanja u otvorenom moru, sunčanje i udisanje aerosola. Međutim, u sklopu talasoterapije spada i korišćenje morske vode u drugim oblicima u zatvorenim, zagrijanim bazenima i morskim kadama. Veliki je broj indikacija različitih oboljenja na koja klima Boke Kotorske, more, sunce i aerosol mogu povoljno da utiču. Među mnogima spomenućemo najčešća. To su prevencija, odnosno sprečavanje nastanka raznih oboljenja i ojačanje organizma u cjelini, oporavljanje poslije operacija ili povreda, iscrpljenost, malaksalost, malokrvnost, hronična nespecifična plućna oboljenja kao što su bronhitis, emfizem i bronhijalna astma; hronična oboljenja gornjih respiratornih puteva, kao što su sinusitis, rinitis i faringitis. Hronična oboljenja kardiovaskularnog aparata, hronična reumatička oboljenja, hronična ginekološka oboljenja, vanplućna tuberkuloza, psorijaza i druga kožna oboljenja i mnoga druga.

U suštini, do sada nabrojani faktori, osim mikroklimatskih osobenosti, slični su sa faktorima koji vladaju duž jadranske obale.

Osobenost Boke Kotorske čini prisustvo još dva faktora, mineralne vode i peloida. Pojedinačno, slični faktori sreću se na drugim mjestima — duž morske obale ili na kopnu. Međutim, prisutnost svih ovih faktora zajedno, u sklopu povoljne klime, čine od Boke Kotorske jedinstven ljekoviti region. Na pojedinim mjestima na morskom dnu postoje ležišta morskog peloida koji se zasada koristi samo u Igalu gdje postoje i izvori mineralne vode. Peloid je mineralno organski ljekoviti morski mulj, sastavljen od vrlo sitnih čestica, plastične je konzistencije, velikog termičkog kapaciteta. To omogućava primjenu jako zagrijanog peloida i dugo održavanje toplote. Mineralna voda, koja izvire blizu ušća rijeke Sutorine, spada u netermalne salinične vode. Ova dva faktora se koriste najčešće zajedno, ili kombinovano kao peloidne aplikacije, peloidne kupke ili mineralne kupke. Vrlo su brojne indikacije za hidro i peloido terapiju. Među najvažnijim su različita reumatička

oboljenja, povrede i stanja poslije operacije na lokomotornom aparatu, hronična ginekološka oboljenja, oboljenja perifernih krvnih sudova i perifernih nerava.

Posmatrajući obilje prirodnih faktora kojima Boka Kotorska raspolaže, uz postojanje mikroklimatskih razlika u pojedinim lokalitetima od kojih zavisi koje će se pojedinačno oboljenja uspješno liječiti, možemo reći da su na ovom području indikacije za prevenciju, liječenje i rehabilitaciju izvanredno brojne, praktično gotovo neograničene. Dok, s jedne strane, postoje velike mogućnosti za primjenu ljekovitih faktora, dotle, posmatrajući njihovu praktičnu primjenu, možemo reći da te mogućnosti nisu ni iz daleka dovoljno iskorišćene. Iako na području Boka Kotorske radi preko 160 ljekara i postoji 6 većih zdravstvenih ustanova, samo mali broj njih primjenjuje i prirodne faktore u liječenju. Bolnice u Kotoru, Dobroti i Meljinama ne koriste prirodne faktore uopšte. Bolnica u Risnu to čini djelimično, a lječilište u Vrmcu koristi klimatoterapiju. Odmarašnište RVI u Igalu, koje još uvijek nije zdravstvena institucija, koristi mineralnu vodu. Jedino se kompleksno korišćenje prirodnih faktora primjenjuje u Institutu Igalu, koji za sada ima svega 1.000 postelja. Očigledno je da povoljne prirodne okolnosti nisu dovoljno i pravilno iskorišćene, da je ostao ogroman neiskorišćeni potencijal i sve prednosti koje on pruža.

U savremenom društvu sve je veći broj ljudi koji imaju potrebe ne samo za liječenjem i rehabilitacijom, nego za održavanjem zdravlja i sprečavanjem oboljenja. Sve je veći broj ljudi koji putuju radi liječenja, koji putuju radi zdravlja. Ovo putovanje, pogrešno nazvano zdravstvenim turizmom, može da predstavlja značajan, privredno-ekonomski faktor u ovom području. Istovremeno turistički privlačna Boka Kotorska bi mogla da postane zona posebne privredne aktivnosti vezane sa prevencijom, liječenjem i rehabilitacijom čitavog niza bolesti, a posebno putovanja radi održavanja i očuvanja zdravlja. Iako postoje znatni smještajni kapaciteti i jaka koncentracija stručno-medicinskih kadrova, Boka Kotorska raspolaže još uvijek samo osnovom na kojoj bi trebalo da se razvije u punoj mjeri korišćenje ljekovitih prirodnih faktora u zdravstvene svrhe, da bi ova djelatnost dobila ozbiljniji privredni značaj. Nije dovoljno samo postojanje povoljnih prirodnih faktora, nego su potrebni napori da bi se oni mogli koristiti u liječenju. Ima nekoliko uslova koje je potrebno ispuniti da bi se prirodni faktori mogli koristiti.

Na prvom mjestu, prirodne ljekovite faktore treba očuvati, sačuvati punu njihovu ljekovitu vrijednost. Treba spriječiti njihovo zagađenje koje u uslovima moderne civilizacije prijete gotovo na svakom koraku. Oni su višestruko ugroženi sadašnjim nekontrolisanim razvojem. Uništavanje zelenila, prenaseljenost, pretjerana urbanizacija, motorizovani saobraćaj i dr. zagađuju vazduh. Indu-

strijske otpadne vode, kanalizacije, pretjerane ljudske aglomeracije, zagađivanje od prolaznih ili ukotvljenih brodova ugrožava čistoću mora. Sve to, kao i eventualno neracionalno korišćenje peloida, može da ugrozi ležište blata. Potrebne su hitne i energične mjere za očuvanje čistoće prirode, daleko oštrije ovdje gdje se radi o prirodnim ljekovitim faktorima, nego gdje se priroda čuva kao takva.

Na drugom mjestu dolaze mjere koje treba preduzeti da bi se postojeći prirodni faktori učinili pristupačnim onima koji treba da ih koriste. Tu spada posebno uređenje plaža i sunčališta za određene kategorije bolesnika koji treba da ih koriste. Sunčališta za psorijatičare ili ginekološke bolesnike, posebno udešeni prilazi u more za bolesnike sa oštećenim lokomotornim aparatom, rampe, stepenice sa držačima, rekviziti za terapijsko korišćenje mora ili rekreaciju, sanitarni čvorovi itd. Nekada mogu biti potrebni posebni tehnički radovi i aparatura za korišćenje mineralne vode, blata, morske vode i sl. Najzad, stvaranje uslova za primjenu prirodnih ljekovitih faktora i izgradnju posebnih kupki bazena u kojima se primjenjuju prirodni faktori, ali, isto tako, i prostorije i uređaji za primjenu drugih metoda liječenja fizikalnih i medikamentnih, elektroterapije, kineziterapije i drugih koji mora da se kombinuju sa prirodnim ljekovitim faktorima.

Treći, presudan faktor predstavljaju kadrovi koji su posebno osposobljeni za primjenu prirodnih ljekovitih faktora. To je posebno školovan profil kadrova, specijalno obučen u poznavanju indikacija i tehničke primjene ovih faktora u različitim oboljenjima. U savremenom svijetu, u kome stalno raste značaj putovanja radi zdravlja na račun klasičnog turizma, postavljaju se određeni uslovi standarda medicinskih usluga. Ne zadovoljavaju se ni bolesnici, a ni ljekari koji upućuju bolesnike na ovakvo liječenje, da bolesnicima prirodni faktori samo budu na raspolaganju, da pošalju bolesnika tamo gdje samo postoje prirodni ljekoviti faktori. Potrebno je da se primjena prirodnih faktora uklopi u kompleksan program liječenja i rehabilitacije onog oboljenja od kojeg bolesnik boluje. To zahtijeva visok nivo medicine uopšte, a posebno dobro poznavanje svakog oboljenja za koje postoje indikacije za primjenu prirodnih faktora. Treba, kod bolesnika, tačno postaviti dijagnozu, stanje i fazu, zatim odrediti precizno koji prirodni faktori, u kojim dozama i na koji način mogu kod takvih bolesnika da se primijene. Prirodni faktori nisu indiferentni, oni su kao i svaki lijek, imaju svoje indikacije i kontraindikacije, način primjene i doze. Oni se ne mogu proizvoljno koristiti. Za njihovo plodno uključivanje u kompleksan program prevencije liječenja i rehabilitacije potrebno je dobro poznavanje, kako samih faktora, tako i oboljenja zbog kojih bolesnik dolazi.

Pravljenje programa ne može se odvojiti od osnovne dijagnostike oboljenja uopšte i posebne dijagnoze za utvrđivanje indikacija, doza i načina primjene prirodnog faktora. Naročito ovaj dio dijagnostike za primjenu prirodnih faktora i ocjenu stanja bolesnika pri dolasku nije moguće da učini ljekar koji upućuje bolesnika, bez obzira u kakvoj razvijenoj ustanovi radi, nego samo onaj ljekar koji se bavi primjenom prirodnih faktora. On, međutim, mora da bude u stanju da napravi kompletnu dijagnostiku oboljenja od kojeg bolesnik boluje, da poznaje terapijske programe, da bi svoj dio terapije mogao da uklopi u cjelokupan program, odnosno da nastavi ono liječenje koje je bolesnik započeo na drugom mjestu, uz punu saradnju sa ljekarom koji je bolesnika uputio. Liječenje prirodnim faktorima predstavlja samo jednu etapu koja mora da se uklopi u cjelinu. Zbog toga je neprihvatljiva i nemoguća šablonska primjena prirodnih faktora, niti se u hotelima, koji raspolazu sa jednim ljekarom i priručnom terapijom, može razviti stručna primjena prirodnih faktora kao zdravstvena i privredna djelatnost. Putovanje radi liječenja i preventivno korišćenje prirodnih faktora, kao i terapijsko, može se organizovati samo oko jakih medicinskih institucija, sa odgovarajućim kadrovima, specijalno osposobljenih da u prevenciji, liječenju i rehabilitaciji koriste prirodne faktore.

Sa ovog aspekta posmatrano, jasno je da jedino Institut Igalo u Boki Kotorskoj predstavlja takvu instituciju koja prirodne faktore može da primjenjuje u liječenju i rehabilitaciji, pa i u prevenciji i oko koje i zbog koje može da se razvije putovanje radi liječenja kao zdravstveno-privredna djelatnost. On bi morao da postane okosnica oko koje bi ova privredna djelatnost mogla da bude značajan faktor u ovoj oblasti. Igalo bi moglo da pored centra, koji liječi i rehabilituje najteže i najkomplikovanije slučajeve, bude privlačna tačka i za one koji hoće samo da prekontrolišu svoje zdravlje ili da ga ojačaju ili učvrste.

Svakako da bi bilo potrebno za to, kroz posebne samoupravne dogovore, obezbijediti da se Institut prihvati organizovanja ove grane djelatnosti i kadrovski i opremom osposobi.

Nedostatak posteljnog kapaciteta Instituta ne bi predstavljao nikakvu smetnju, jer bi baš u okviru ove djelatnosti bilo moguće daleko racionalnije koristiti smještajne kapacitete u društvenom sektoru. Potrebno bi bilo djelatnost Instituta proširiti preko sadašnjih okvira i povezati sa drugim društvenim smještajnim kapacitetima, koji bi u znatnoj mjeri mogli da se preorijentišu u ovom smislu. Iskustvo je pokazalo da je zdravstvena postelja daleko iskorišćenija i akumulativnija od komercijalne. Pored toga, dokazano je da putovanje radi zdravlja ne ugrožava onu drugu vrstu putovanja radi zabave i odmora. Naprotiv, samo u onim lokalitetima gdje je razvijeno putovanje radi zdravlja, još je razvijenije i putovanje klasičnog tipa. Pored Igala, kao glavnog centra

ove vrste, mogli bi se razvijati udaljeniji manji lokaliteti koji gravitiraju prema Igalu, kao što je sada slučaj sa Bijelom. Boka bi na taj način mogla da postane velika radionica zdravlja, fizičkog i duhovnog, rekreacije, dizanja otpornosti i prevencija. Za sada Boka raspolaze ogromnim prirodnim potencijalom i Igalom kao okosnicom. Da li će se iskoristiti ogromne potencijalne mogućnosti koje u Boki postoje za korišćenje prirodnih ljekovitih sredstava, i da li će se putovanje radi zdravlja u Boki Kotorskoj pretvoriti u značajnu privrednu djelatnost, zavisi od racionalnog planskog pristupa i dugoročnog planiranja.

Nesumnjivo da jedan od prvih koraka koje treba učiniti, da bi jedan lokalitet bio privlačan centar za putovanje radi liječenja, jeste da cio taj lokalitet dobije karakter liječilišnog mjesta kod kojeg je sve, od urbanizma i saobraćaja do zaštite čovjekove sredine, podređeno osnovnom cilju — prevenciji, liječenju i rehabilitaciji ljudi koji putuju i dolaze u to mjesto. Treba stvoriti mogućnosti da se za svakoga postavi individualna dijagnoza, evaluiira funkcionalna sposobnost i izradi individualno prilagođen program. U okviru ovog sve bi, počev od komfora, smještaja, preko razonode do kulturnog života, imalo svoje mjesto, ali sve treba da bude podvrgnuto onom cilju zbog koga je putovanje građanin preduzeo, da se učvrsti, popravi, održi ili vrati zdravlje.

Mogućnosti postoje, stekli su se povoljni objektivni i subjektivni faktori, od svjesne društvene akcije zavisi da se ogromne mogućnosti realizuju.

Summary

THE NATURAL FACTORS OF BOKA KOTORSKA AND THEIR APPLICATION IN PREVENTION, TREATMENT AND REHABILITATION

Prof. dr. sci. Milutin ŽIVKOVIĆ

Owing to a series of convenient natural agents, geographic, geologic, climatic and others, Boka Kotorska presents a rarely worthy healing reserve. As it is at the same time attractive from the touristic point of view, Boka could be turned into a zone of commercial activity connected with prevention, treatment and rehabilitation of a series of troubles, and in particular, of the travel for the sake of keeping and preserving good health. Though there are remarkable health accommodation capacities and intense concentration of the qualified medical staff, Boka Kotorska offers a basis for further development in order to make full use of its natural healing factors. Besides the mild climate, the essential factors are the sunshine, the sea, the sea peloid and the mineral water. In order to make proper and full use of all the factors, besides for the indispensable accommodation capacities, there is the need for specially trained skilled staff as well as facilities and installation for the use of these factors. First of all the protection of the natural environment from all the pollution and the plan for a long term programme of the development of this activity should be emphasized.